

תפיסה מוסרית תהליך ההתפתחות סיכום לצוות "תנופה" / גוני לוין 2016

בניית שפה משותפת הגדרות.

מוסר. מערכת של קודים חברתיים וכללים מוסכמים, מה טוב ומה רע; מה ראוי ומה לא ראוי. כולל מחויבות למלא ולפעול על פיה. העקרונות הם כוללניים ותקפים לגבי כל האנשים באותה תרבות (להבדיל מאידאלים, ערכים וכו').

התפתחות מוסרית. תפיסת המוסר משתנה ומתפתחת בתהליך דינאמי לאורך החיים. התארגנות התפיסה המוסרית נעשית בשלבים, במקביל להתפתחות החשיבה, המודעות ויכולות כמו אמפטיה וחמלה. היא מושפעת מגורמי סביבה, גנטיקה אינטליגנציה, אירועי חיים חינוך ואינדוקטרינציה. לא כל האנשים מגיעים לכל השלבים.

מצפון. תחושה פנימית, אוטומטית, מה הדבר הנכון לעשות. כוללת את הדחף לעשות את הצודק והנכון. המצפוניות מבוססת על רגש ואינטואיציה ולא רק על תכתיבים חיצוניים. היא מחוזקת על ידי הרגשה טובה שפעלנו נכון מצד אחד, ועל ידי הרגשות בושה ואשמה מן הצד השני.
בושה פחד מגינוי ודחיה בעקבות קושי לעמוד בסטנדרטים של מישהו אחר.
אשמה הרגשה רעה (לעתים מלווה בחרדה ופחד מעונש לא קונקרטי) בעקבות אי עמידה בסטנדרטים של העצמי, אי יכולת לפעול על פי השיפוט הערכי של העצמי.

שלבים בהתפתחות התפיסה המוסרית.

זוהי אינטגרציה שלי (גוני) בין התאוריות של פיאג'ה, קולברג וגיליגאן עם ידע על התפתחות החשיבה. התחלה במחוות ודחפים אוטומטיים, לא מתוכננים וללא כוונה מודעת. המשך בשילוב של חשיבה רציונלית ומודעת. התייצבות של תבניות במוח שמביאים למחויבות לפעול על פי עקרונות קבועים לאורך זמן. ולבסוף, שילוב של חשיבה מופשטת, סובייקטיבית וחמלה.

1) טרום מוסריות הילד פועל על פי עקרון העונג בחיפוש אחר הנאה ותגמול. האם נתפסת כמחוקק חיצוני ראשון, כאשר היא עוברת מתגובות של אהבה וטיפוח להגבלות ואיסורים. ברמה הביולוגית האיסורים של האם מפעילים את ההיפותלמוס ובלוטת האדרנל ובאמצעותם את המערכת הפארה סימפטטית. התינוק חווה נפילה ברמות הדופמין, ירידה בטונוס, האטה, ידיים נשמטות, מבט מושפל ועצירה של הפעילות.
הילד מקבל את האיסורים של האם. הוא עצמו חסר דעה וקול.

(2) מוסריות אגוצנטרית (קולברג: מוסריות קדם קונבנציונלית)
הילד מקבל עליו קודים מוסריים חיצוניים. הציות שלו לדמויות סמכותיות וההחלטות המוסריות שלו אינם נובעים מתחושת צדק או כוונה פנימית לעשות טוב, אלא בעיקר כדי להימנע מכעס ומעונש או במטרה לקבל אהבה והתפעלות. בגיל 4 מופיעים "ניצני הגינות" וכוונה לעשות מה שצודק ולהתחשב באחר. אבל הם מופעלים רק כשזה משתלם או כעסקת חליפין (אני לא אפגע בך ואתה לא תפגע בי).

בשלב הזה ישנן הרבה התנהגויות א מוסריות.
א מוסריות תמימה ספונטאנית, על בסיס חוסר ידיעה, חוסר אבחנה או חוסר הבנה.
א מוסריו זמנית/ התפתחותית תוצאה של צורך פנימי שמכריע באופן זמני כחלק מתהליך וצורך התפתחותי (כתוצאה מתהליך דמיון שהשתלט/ קושי להיחשף בחוסר ידע/ אידיאליזציה של האני/ דחף ראשוני שהשתלט.. כמו, למשל, בשקרים וגנבות ילדותיים).

(3) מוסריות קונבנציונלית (פרויד, גיל 6. פיאגה, גיל 7. קולברג, גיל 9)
שמירת החוק והסדר החברתי מתוך קונפורמיות ורצון לשמור על מוסכמות וסדר חברתי. מה שנהוג קובע. עקרונות המוסר באים מבחוץ, מאנשים בעלי מעמד וסמכות, ונתפסים כמוחלטים. אין חשיבה עצמאית. יש תפיסה קונקרטית וסטראוטיפית של טוב ורע, שחור לבן.
מבחינה התפתחותית זהו שלב קריטי להתפתחות המוסרית. במקביל להתפתחות של רשתות מוחיות, הסביבה והתרבות הופכים למחוקק החיצוני המרכזי. לצד הרצון לעקוב אחר הקוד המוסרי מתקיימים גם רצונות הפוכים. היחס למחוקק החיצוני הוא של אהבה שגויה.
סובלנות והכרה כלפי הרגשות המעורבים הללו מעוררת תחושת "אשמה שניתן לשאתה". כך נשמרת הגמישות המחשבתית ותחושת הרווחה לצד הבנה לחיוניות של הכלל המוסרי.
עמדה מוסרית נוקשה, התעלמות מהרגשות המנוגדים וגינויים, או דרישות מוסריות נוקשות לפני שניבנו הכוחות לעמוד בהם מעצימים רגשות אשם ומביאים לתופעות הבאות:
מוסריות מזכיסטית תחושת אשמה כרונית, שיפוט עצמי, מחיקה עצמית, "סגירה למען", ויתור על יצירות, פרפקציוניזם.
מוסריות סדיסטית במקום לחוש אשם ומבוש משליכים את האשמה והרוע על האחר. מגיבים בביוש, שיפוטיות, האשמה והענשה של האחר. הורים ומחנכים שבאים מגישה שכזו מחזקים אותה בילדיהם.
חרדה מוסרית חשש לאבד שליטה על הדחפים וחרדה כרונית שנועדה למנוע מהאדם לבצע מעשה לא מוסרי.
א מוסריות אופוזיציונית הפרה מכוונת של קודים והפגנה נגדם מתוך תחושת זעם והכחשה של תחושת אשמה בלתי נסבלת. אם אי אפשר להיות שייך אז נהיה נגד.

(4) מוסריות סובייקטיבית בעקבות התנסויות חוזרות, תחושת בטחון וחשיבה אוטונומית מתפתחת חשיבה מוסרית מחודשת, מבוססת על שיפוט פנימי מחודש (גילגאן). תפיסות מוסריות עומדות מחדש לבחינה ובדיקה. האדם רואה בעצמו בעל זכות ויכולת להחליט על ערכי המוסר שלו, הפעם מזווית יותר בשלה ובוגרת. לפעמים הוא יבחר בעמדה יותר שמרנית ומחמירה ולפעמים זה יביא להגמשה והרפיה.

5) מוסריות אינטגרטיבית (קולברג, מוסריות פוסט קונבנציונלית, 12 והלאה. פיאג'ה, אוטונומיה מוסרית, 12 והלאה). המוסר ניתפס כחוויה חברתית שמתאים לעצמי, ומשלב כללי מוסר חברתיים ותכתיבי מצפון אישי. יכולת השיפוט מופשטת וגמישה. פעולה נתפסת כמוסרית או לא מוסרית לפי הכוונה ולא רק לפי התוצאה; בתוך הקשר. ישנה היררכיה של עקרונות ויכולת להכריע כאשר יש התנגשות בין עקרונות מוסר שונים. החשיבה המוסרית גמישה וסלחנית.